

Алла Воробйова

(Херсон)

***РОЛЬ ТЕКСТУ У ФОРМУВАННІ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ
ОСНОВНОЇ ШКОЛИ***

У статті розкрито одну з актуальних проблем сучасної методики викладання мови – формування риторичних умінь учнів під час роботи над текстом промови. Подані теоретичні положення вдало переплітаються з уміннями, якими повинні володіти школярі створюючи текст публічного виступу.

Ключові слова: риторика, текст, уміння, формування риторичних умінь, моделювання тексту, ознаки тексту, точність, конкретність.

The article focuses on the actual problem of modern Methods of Teaching Language. It's about the process of forming rhetorical skills during pupil's working at the text of speech. The present theoretical theses successfully link with the skills of creating the text of speech.

Key words: rhetoric, text, skills, forming the rhetorical skills, modeling the text, features of text, exactness, concreteness.

На сучасному етапі актуальною залишається проблема формування риторичних умінь учнів основної школи під час роботи над текстом публічного виступу. Вміння говорити набуває особливого значення, оскільки від цього залежить вибір правильних рішень у законодавстві, бізнесі, виробництві, політиці, освіті.

До того ж загальною тенденцією сучасної методики викладання мови є створення інтегративних програм, спрямованих на вивчення лінгвістичного об'єкта шляхом залучення теоретичного та прикладного доробку різноманітних дисциплін. Серед них важливе місце сьогодні займає риторика. Відповідно до чинних програм з «Рідної мови» питання з практичної риторики розглядаються

у 10 та 11 класах. Проте формування риторичних умінь школярів слід починати набагато раніше.

Проблеми засвоєння теоретичних основ риторики й оволодіння практичними вміннями побудови текстів промов неоднозначно розв'язуються сьогодні такими вченими, як С. Абрамович, В. Вандишев, Н. Колотілова, Л. Мацько, М. Пентилюк, Г. Сагач.

Звертаючись до зв'язку риторики з лінгвістикою Л.Мацько, наприклад, стверджує: «Якщо більшість лінгвістичних наук досліджують готовий текст, мовні одиниці та явища, ... риторика вивчає і вибудовує за авторською настановою тривалий шлях до готового досконалого тексту. І не до абстрактного тексту, а до типів і жанрових видів текстів відповідно до конкретної настанови» [6, с.17].

У нашій статті поставлено за мету визначити роль створення тексту промови у процесі формування риторичних умінь учнів основної школи і виокремити його специфічні особливості.

Звернемося до головного закону риторики. Відповідно до нього «основні розділи ... відображають етапи (ступені) від появи ідеї через втілення її у мовний матеріал, підготовку – і до виголошення промови та одержання очікуваного ефекту від неї» [6,с.90]. Тому цілісність становлення майбутнього оратора складається з оволодіння змістом кожного із розділів закону. Пропонуємо таблицю рівнів організації риторичної діяльності учнів, де пояснюючи зміст кожного етапу, ми спрогнозували результат, необхідний для формування умінь промовця.

Назва розділу	Зміст	Результат
інвенція	винайдення задуму, ідеї, мети	вчить мислити
диспозиція	добір і розташування відповідного матеріалу	вчить мислити логічно
елокуція	втілення змісту у	вчить ефективному підбору

	мовні форми вираження	словесних форм вираження
меморія	тренування оперативної пам'яті, запам'ятовування	розвиває пам'ять
акція	виступ, публічне виголошення промови	вчить правильного вибору риторичної позиції
релаксація	самоаналіз власних успіхів та невдач	вчить самоаналізу, рефлексії

Всі етапи безпосередньо пов'язані зі створенням ефективного риторичного тексту, що виробляє «певний тип мовомислення»[6,с.90] школяра, який називається «ораторським».

Слід зазначити, що в межах лінгвістики, прагмалінгвістики, психолінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності та лінгводидактики текст розглядається на різних мовних рівнях, як: одиниця писемного мовлення (І.Гальперин, Л. Лосєва, В. Мельничайко, М. Пентилюк); продукт усного мовлення (О.Гойхман, І Ковалик, Т. Ладиженська, М. Стельмахович); сума, сукупність або множина фраз (Н.Кутіна, Є Пассов); будь-яке завершене мовне утворення (І. Кочан); складний комунікативний механізм, посередник комунікації (О.Селіванова).

Як бачимо, множинність ракурсів розгляду текстів в гуманітарних науках, а також поліфункціональна й багатопланова природа цього мовного, комунікативного та культурного феномена зумовлює неоднозначність його дефініції

Специфіку створення тексту промови розглядали такі дослідники, як С. Абрамович, В. Вандишев, С. Коваленко, Н. Колотілова, Л. Мацько, Л. Скуратівський. Моделювання тексту виступу, безперечно, має свої особливості. Тому доречним буде їх виокремити. Візьмемо, наприклад, текст «правильний» (за І. Гальпериним) і текст риторичний та спробуємо

співпоставити їх за формою, станом, структурою, організацією мовних одиниць, ознаками.

За формою «правильний» в синтаксичному та граматичному відношенні текст розглядається як одиниця писемного мовлення. Риторичний – на підготовчому етапі ґрунтується на письмовій формі, але виконує свою функцію лише за умови реалізації у мовленні.

Стан стабільності і спокою мовних знаків «правильного» тексту змінюється у промові на рух, пов'язаний з риторикою мовлення і ситуацією спілкування. Саме тому для ритора важливим є врахування аспектів культури мови, мовленнєвої етики, принципів та правил спілкування, тональності та атмосфери тощо. Текст виступу, зокрема, має чіткі ознаки дискурсу, який в сучасній комунікативній лінгвістиці розглядається як «інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників» [2, с.322].

«Правильний» текст має певну структуру. Зазвичай вона тричленна. З точки зору лінгвістики, модель тексту – це певна послідовність, до якої належать: «вступний (інтродуктивний), основний (тематичний) і завершальний (інферативний)» [5, с.56] блоки, об'єднані відповідними відношеннями. Риторичний текст (виступ) будується за моделлю більш жорсткого клішованого типу, де регламентується характер самих компонентів схеми. З давніх часів ритори визначають необхідну наявність у вступі етикетних звертань, привітань, повідомлення теми, зацікавлення; в основній частині – елементів розповіді, опису, міркувань, доказів, аргументів й фактів; у висновку має звучати переконання, підсумок, заклик. Композиція виступу може змінюватися, але має зберігати змістову єдність та підпорядкованість елементів, гармонійне співвідношення об'ємів та конструкцій частин. Текст промови не вимагає наявності заголовка, що компенсується обов'язковим елементом зацікавленості або безпосереднім повідомленням теми під час спілкування з аудиторією.

Говорячи про якість внутрішньої організації мовних одиниць «правильного» тексту, слід зазначити прагнення до образності, в якій цінується художнє слово, полісемія. Риторичний текст вимагає чіткої прагматичної цілі, що реалізується завдяки точності та ефективності слів. «Тому, - стверджує Абрамович, - теорію художньої мови вивчає поетика, а закони елокуції – риторика. Художнє слово створює образ дійсності, що будується на емоційному переживанні. Слово риторичне, не уникаючи образності, базується на точному, конкретному значенні [1, с.10].

Етап текстотворення, якому у класичній риторичі відведено третій розділ – елокуцію, означає ретельну роботу над створенням тексту промови. Серед основних ознак риторичного тексту виділяють правильність, логічність, доцільність, точність, виразність, ясність, етичність, естетичність. Розглянемо їх детальніше.

Правильність тексту в лінгвістичному розумінні означає добре володіння орфоепічними, орфографічними, граматичними, стилістичними нормами сучасної літературної мови. Правильність у риторичному розумінні тлумачиться значно ширше. Крім лінгвістичної правильності вона містить насамперед правильне, не перекручене розуміння понять, термінів, якими передаються ці поняття, доречне вживання їх, зв'язок думок і понять у єдину теорію, ясність викладу.

Логіка викладу думки у тексті виступу вимагає знання мовцями мовних засобів, за допомогою яких можна точно передати предмет думання і саму думку про нього. Серед них слова з семантикою причинно-наслідкових відношень, відповідні граматичні форми, службові частини мови і синтаксичні конструкції. Кожне наступне положення риторичного тексту має органічно впливати з попереднього й бути підґрунтям для наступного.

Точність тексту виступу досягається умінням «узгодити знання матеріалу зі знанням мови» [6,с.104]. Цей критерій відповідає за точність добору слів, а також уміння мовця зіставляти стиль і жанр тексту з майбутніми умовами виголошення промови. Точність передбачає граматичну правильність. Без

граматичної правильності важко досягти точності, але граматична правильність не є гарантією точності.

Ясність промови визначається як її зрозумілість і забезпечується точністю та логічністю. На письмі ясність досягається послідовністю лінійного викладу матеріалу, що відображає логічне розгортання думки, точним називанням, членуванням тексту на абзаци відповідно до тем, підтем і сегментів думки, повтором основних, ключових слів.

Запорукою виразності й естетичності є чистота підготовленого риторичного тексту. Ця категорія має простежуватися на всіх рівнях: на рівні орфографії – грамотне письмо; на рівні лексики – відсутність чужих слів, вульгаризмів, суржику, невмотивованих повторів; на рівні граматики – правильна, завершена будова речень, нормативні словоформи.

Виразність риторичного тексту виявляється через уміння учнів вірно користуватися стилями мови і художніми засобами: тропами і стилістичними фігурами, комбінуванням слів, що мають переносні значення, доречним використанням різноманітних синтаксичних конструкцій і т.і.

Спираючись на всі попередні ознаки, учні вчаться створювати ефективний риторичний текст, який здатен викликати у слухачів естетичне задоволення. Виступ має справити враження гарної, вишуканої мови, що досягається добором мовних засобів, потрібних для певної комунікативної настанови, гармонійною цілісністю тексту.

Отже, із вище зазначеного випливає, що через уміння створити текст промови учні середньої школи формують навички добору матеріалу та побудови тексту на визначену тему; розвивають здібності аналізувати текст з точки зору риторичної майстерності, інтегруючи знання з фразеології, лексикології, морфології та інших розділів мовознавства; розвивають комунікативні вміння, зв'язне мовлення, збагачують словниковий запас тощо. Тому виокремлення особливостей риторичних текстів різних типів, стилів і жанрів, безумовно, стане темою для подальших розвідок у даному напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович С.Д. та ін. Риторика загальна та судова: навч. посіб./С.Д. Абрамович, В.В. Молдован, М.Ю. Чикарькова – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344с.
3. Вандишев В.М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: навч. посібник. – К.: Кондор, 2003. – 264с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. - 137с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 423с.
6. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: навч. посіб. – 2-ге вид., стер. - К.: Вища шк., 2006. – 311с.
7. Сагач Г.М. Риторика: Навч. посіб. для студентів середніх і вищих навч. закладів. – Вид.2-ге, перероб. і доп. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. - 568 с.
8. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографическое учебное пособие. – К. – ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336с.
9. Скуратівський Л.В. Українська мова. Елементи практичної риторики: Додаток до підруч. «Українська мова, 10-11 кл.» загальноосв. навч. закладів з укр. та рос. мовами навчання. - К.: Освіта, 2004. – 128с.

